

Beyân. 1841'de kaleme alınan, idarî ve dinî konulara dair olan eserin Hollanda hükümetine yardım eden din görevilerine karşı bir tahrik oluşturduğu iddia edilmiştir. 3. *Hüsnü'l-metâlib*. 1844'te yazılan eser 614 dörtlükten oluşur ve müellifin en çok bilinen şiirlerini içerir. 4. *Tebyînü'l-islâh*. 1847'de kaleme alınmış olup âlim-âdil, âlim-fâsik tiplerinin özelliklerine ve kâfir hükümetlere dairdir. 5. *Teşrihu'l-muhtâc*. 1850'de yazılan eser ibadet ve muâmelât konularını içerir. 6. *Riâyetü'l-himme*. 1851'de iki cilt halinde yazılmıştır ve itikadî konularla fıkıh usulü ve tasavvuf üzerinedir. 7. *Nazham Tasfiyah*. Nazım formunda Fâtîha sûresinin önemi ve tefsiri hakkındadır. 8. *Ebyânü'l-havâic*. Üç büyük ciltten meydana gelen eser usûlü'd-dîn, fıkıh ve tasavvufa dairdir. Sürgün öncesinde Kalisalak'ta yazıldığı belirtilir. 9. *Ahsenü'l-makâsîd* (miksâd). Yine usûlü'd-dîn, fıkıh ve tasavvufa ilgilidir. Zühd, kanaat, sabır, tevekkül, mücâhede, şükür ve ihlâs gibi kavramları açıklar. Ahmed Rifâî'nin bunların dışında *İmdâd* (fıkıh), *Kitâbü't-Tâhire* (fıkıh ve tasavvuf), *Kitâbü't-Tecvid*, *Kitâbü't-Tarîka*, *Tasfiye* (tasavvuf), *Sahîhu'n-nikâh*, *Muhibbah*, *Fevziyye* ve Endonezya dilinde *Nasihatü'l-Hak* (ahlâk ve tasavvuf), *Tarîka Besar*, *Tarîka Kecil* gibi risâle ve kitapları vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ambtelijke Adviezen van C. Snouck Hurgronje, 1889-1936 (ed. E. Gobeë – C. Adriaanse), 's-Gravenhage 1965, I, 719; III, 1930-1943; K. A. Steenbrink, *Beberapa Aspek tentang Islam di Indonesia Abad ke-19*, Jakarta 1984, s. 101-116; Abdul Djamil, *Perlawanan Kiai Desa: Pemikiran dan Gerakan Islam K. H. Ahmad Rifa'i Kalisalak*, Yogyakarta 2001; M. F. Laffan, *Islamic Nationhood and Colonial Indonesia: The Umma below the Winds*, London-New York 2003, s. 31-32; W. van der Molen, "Literature as a Source for History: The Case of the Repen Ripangi (1886)", *Wacana: Jurnal Ilmu Pengetahuan Budaya*, X/2, Depok 2008, s. 191-206; "Kalisalak, Ahmad Rifai", *Ensiklopedi Islam Supplement I*, Jakarta 1999, s. 309-312; K. Steenbrink, "Ahmad Rifai (or Ripangi)", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2007, fas. 2, s. 81-83.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

KALYONCU

Osmanlılar'da yelkenli gemilerin savaşçı neferlerine verilen ad.

Osmanlı donanmasında kalyon denilen yelkenli tipi savaş gemilerinde görevlendirilen denizciler için kullanılan kalyoncu tabiri XVII. yüzyılın sonlarından itibaren

ortaya çıkmıştır. Kalyoncular klasik dönemin denizci azeb neferleri gibi dâimî ordu mensubu (gedikli / kadrolu sınıftan) değildi ve ordudaki eyalet askerleri yahut taşra neferleri zümresine dahildi. Donanmada kürekli çektiri (kadirga) tipi gemilerin yerini 1682'den sonra yelkenliler alınca kalyoncu neferleri muharip bir unsur olarak ön plana çıktı. Kalyoncular kaptan-ı deryâ ve tersane yetkililerinin her yıl için belirledikleri ihtiyaç nisbetinde, ücret (mevâcib) karşılığı ve belirli bir süre ile istihdam edilmekteydi. Bayrak askerleri diye de tanımlanan bu neferler, imparatorluğun çeşitli eyaletlerinden ve mümkün olduğunca sahil kesimlerinden yazılırdı. Kalyoncu neferlerin maaş, îâşe, barınma ve silâh dahil masrafları için merkezî hazinede özel bir tahsisat yoktu. Sistemin bütün finansmanı asker yazılan bölgelerden hâne başına tahsil edilen kalyoncu bedeliyesi adlı bir vergi ile karşılanmaktaydı. Kalyoncular, her yıl donanmanın mayıs-kasım arasında altı ay süre ile Akdeniz ve Karadeniz'de yaptığı muhafaza seferleri için İstanbul'da toplanırlardı. Savaş durumunda sayıları ve istihdam süreleri artardı. Kendilerine has kıyafetleri bulunan neferler, kadirga döneminin denizci leventleri gibi zaman içinde İstanbul başta olmak üzere disiplin, asayiş ve ahlâkla ilgili sorunlara yol açıyorlardı.

Osmanlı donanmasından önce Garp ocaklarına ait korsan gemilerinde kalyoncu istihdamı yaygındı. Hatta devletten izin almak şartıyla ocak gemileri her yıl İzmir ve civarı ile Aydın, Saruhan ve Menteşe sahillerinden kalyoncu yazmaktaydı. Osmanlılar'da kalyon cinsi gemilere geçiş Girit savaşları esnasında (1645-1669) gündeme geldi. Kesin geçiş ise IV. Mehmed'in emriyle Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Kaptanıderyâ Bozoklu Mustafa Paşa'nın gayretleriyle oldu. 1682'de inşa emri verilen kalyonlar 1684'te denize indirildi. Kalyoncu neferlerinin donanmadaki ilk önemli başarıları 1695'te Sakız adasının Venedik'ten geri alınması sırasındaki deniz savaşlarında görüldü.

Kalyonlar, kadirgaların aksine yüksek bordalı gemilerdi ve çok daha fazla savaşçı taşıyabiliyordu. Personel sayısı 300-1450 arasında değişiyordu. Kalyonlar çoğaldıkça kalyonculara olan ihtiyaç arttı. Böylece kürek devrinin disiplin altına alınma ümidi kalmayan leventlerinin yerini kalyoncular almaya başladı. Levent lafzı I. Abdülhamid'in emriyle 1775'te kaldırıldı, fakat resmî kayıtlarda bir süre daha kalyon leventleri (levendât-ı kalyonhâ) tabiri kul-

lanıldı. Kalyoncular, donanmada mevcut yelkenli savaş gemilerinden sadece kalyon türünün değil firkateyn, korvet, brik, gulet / golet, şalope, şehtiye, barca, karavelle, uskuna ve koter / kotra gibi gemilerin de mürettebatını teşkil ediyordu. Tüfekli kalyoncular, hem gemi muharebelerinde hem de ihtiyaç duyulduğunda günümüz deniz piyadeleri gibi kara savaşlarında yer almaktaydılar. Bazı kalyoncular ordudaki görevleri sona erince eyaletlerde âyan, mütegalibe ve tüccar gemilerinde tayfa olarak görev yaparlardı. Donanmanın kalyoncu ihtiyacı duruma göre 5000 ile 12.000 arasında değişmekteydi. Eyaletlerden kalyoncu yazımı organizasyonunun planlayıcısı ve en üst makamı kaptan-ı deryâyıktı. Neferlerin tesbiti, donanmada bulunacakları süre zarfındaki muameleleri tersane emini nezâretindeki kalyoncu kâtipleri ve yardımcılarınca yürütülürdü. Kalyoncular çoğunlukla müslümanlardan yazılırdı. Donanma için aynı usulle yazılan gayri müslimler mellâh, Arnavutlar ise topçu statüsünde istihdam edilirdi.

Kalyoncu yazımında yaş sınırı on altı idi. Nefer yazılacakların kalyonculuk için gerekli vasıflara sahip (cenk ve harbe kadir, deniz seferi görmüş, derya fennine vâkıf, mahir, genç / tuvâna ve silâhlı) olmaları istenirdi. Donanma sefere hazırlanırken tersanede Kalyoncu Rûznâmçeliği Kalemî'nde ihtiyaç duyulan nefer miktarıyla yazımı yapılacak kazaların defterleri hazırlanırdı, bu defterler kaptanpaşa tarafından sadârete takdim edilirdi. Onayın ardından eyaletlerin vali, kadı, nâib, voyvoda ve diğer idarecilerine hükümler yazılırdı. Bu hükümler kalyoncu yazımında görevlendirilen, çoğunlukla kaptanpaşa hizmetlileriyle devlet işlerini bilen Divân-ı Hümâyûn çavuşları ve kapıcı-

Kalyoncu
(M. Şevket
Paşa,
Osmanlı
Teşkilât
ve Kıyâfet-i
Askeriyyesi,
İÜ Ktp., TY,
nr. 9391)

başlıklar gibi memuriyetlerden seçilen mübaşirlere verilir, mübaşirlerin maaş ve yollukları da bedele katılırdı.

Bu yazımda İstanbul'a yakınlık ve ulaşımında kolaylık önemliydi. Bu sebeple Avrupa yakasında Küçükçekmece'den başlamak üzere bütün Trakya bölgesi kazalarına öncelik verilirdi. Anadolu yakasında ise Kartal İskeleyi'nden itibaren Marmara kıyısı kazaları takip edilir. Oradan Batı Anadolu sahilleri boyunca Balıkesir, Manisa, İzmir, Muğla, Antalya ve Alanya'ya kadar yazım yapılırdı. Ayrıca Gelibolu mıntıkası, Akdeniz'de Bozcaada, Midilli, Limni, Sakız, Sisam, Rodos, İstanköy, Eğriboz, Kıbrıs ve Girit adaları, Mora yarımadası ve Atina'nın sahil kazaları, Selânik başta olmak üzere Kavala, Drama ve Siroz gibi Balkan şehirleri, Arnavutluğun sahil kesimleri de tercih edilen bölgelerdi. İskenderiye de önemli kalyoncu merkezlerindendi. Karadeniz sahili boyunca İzmit'ten başlayarak Adapazarı, Sinop, Bartın, Kastamonu, Samsun, Ordu, Giresun (Karahisarışarkî) ve Trabzon'dan nefer yazılırdı. İhtiyaca göre Bolu, Bursa, Bilecik, Ankara, Çankırı, Afyon (Karahisarısâhib), Eskişehir ve Kütahya'dan da asker alınırdı. Tuna'daki İnce Donanma için Tuna yalılarından nefer temin edilirdi.

Kalyoncu yazımına "sürmek", görevlilerine de "sürücü" denilirdi. Kazalarda yazımı biten neferlerin başında mevcutlarına göre bir veya iki ağa ile (başbuğ) bayraktar (alemdar) bulunurdu. Bayrak açıp kalyoncu süren ağalar için alemdar ağası tabiri de kullanılırdı. Gönüllü olarak kalyoncu yazılmak mümkündü. Meselâ bayrak askerliğini meslek edinmiş binlerce "yalı uşağı" vardı. Bilhassa savaş dönemlerinde sadrazam, şeyhülislâm ve kaymakam gibi önde gelen devlet erkânı bedelini kendileri karşılamak üzere kalyoncu yazdırıp tersaneye teslim ederlerdi. Kalyoncu yazılan her nefer muteber bir kefil göstermek zorundaydı, bu kefiller de defterlere işlenirdi; gayri müslim erlerin kefil kaza kocabaşları olurdu. Taşrada yazım işlemleri biten kalyoncuların en geç mart ayı içinde İstanbul'da olmaları istenirdi. İstanbul yolculuğu boyunca neferlerin tayinatları verilirdi. Şehre ulaşınca ağaları ilgili makamlara nefer mevcudunu bildirir, kalyoncular ekmekbaşısı da her biri için ekmek tahsisatı yapardı.

Kalyoncu bedeli olarak en az dört, en çok on hâneye bir nefer düşmek üzere 100 kuruş tahsil edilirdi. Bedel ekseriyetle kalyoncu yazımı yapılan bölgelerden top-

lanırdı. Bedel tahsili işi de mübaşirlerce yapılırdı. Bir kalyoncunun göreve gelmesi durumunda o kazadan bedelin iki katı alınırdı. Doğal âfet ve nüfus azalması gibi olağan üstü şartlarda bedel affedilir veya başka bir kalemle mahsubu yapılırdı. Asker yazımında ihmali görülen yönetici sürgün ve hapis cezasına çarptırılırdı. Kaptanpaşaların kalyoncu bedelinden yıllık olarak muayyen bir miktar pay almaları âdetlendi. Kalyoncu neferlerine ücretleri ulûfe sistemine göre verilirdi. Yazıma giden mübaşirler altı aylık ücretleri peşin öderlerdi. Tüfekçi kalyoncuların silâh ve elbise paraları ayrıca karşılanırdı. Silâh ücreti neferlerde 10 kuruş, ağalarında 50 kuruştı. Ücretlerden başka askerlerin savaş ganimetlerinden pay alma hakları da vardı.

Donanma sefere çıkarken kalyoncular altı aylık iâşe ve tayinatlarını peşin alırlardı. İâşe olarak peksimet, pirinç, mercimek, et ile sade yağ veya zeytinyağı tahsis edilirdi. Ancak neferler, toplu aldıkları kuru tayinatı ya dışarıda satıp paraya tahvil ederler ya da gemi içinde açtıkları tezgâhlarda pazarlardı. III. Selim dönemi ıslahatlarıyla bu usule son verildi ve gemilerde merkezî mutfak kuruldu. 1804 yılından itibaren nefer başına 3,5 kıyye pirinç, 170 dirhem sade yağ ile günlük 40 dirhem zeytin, 20 dirhem soğan, 5 dirhem tuz ve 10 dirhem sirke verilerek suretiyle yetmiş yedi günlük hesap yapılır ve erzak gemi kaptanına zimmetlenirdi. Sefer dönüşü kalyoncular için yoklama yapılır, mevcutlar deftere

kaydedilir, varsa kalan alacak ödenir ve ertesi yıl mevsimine kadar terhis edilirdi. Savaşlarda yaralanıp sakat kalan kalyoncularla yaşlı ve kimsesiz olanlara hekimbaşı muayenesi şartıyla maaş bağlanırdı. Yaşlı ve hasta emekliler Kalyoncu Kışlası'nda ikamet edebilmekteydi. Kimsesiz ölen kalyoncuların malları önceleri devlet hazinesine aktarılırken Gazi Hasan Paşa döneminde bundan vazgeçilerek diğer kimsesiz kalyoncuların cenaze masrafları için tahsis edilmişti.

Kışla inşa edilmeden önce bayraktarları eşliğinde İstanbul'a gelen kalyoncular şehrin iki yakasında belli semtlerdeki hanların bekâr odalarına yerleşirlerdi. Kasımpaşa'da Hasköy ve Çeşme Meydanı, Tophane, Fındıklı, Salıpazarı, Galata, Beyoğlu, Eminönü'nde Bahçekapı, Yemiş İskeleyi, Tahtakale ve Küçükpazar, Kumkapı, Saraçhane, Gedikpaşa, Yedikule, Üsküdar'da Balaban İskeleyi ve civarı bekâr kalyoncuların yatağı haline gelirdi. Kalyoncuların denetiminden kaptanpaşa sorumluydu. Onun emriyle kalyoncu çavuşları, Galata ve Kasımpaşa civarında inzibat amaçlı kalyoncu kulluğu (kolluğu) denilen karakollar oluşturulardı. Burada kalyoncu erlerin tezkireleri kontrol edilirdi. Galata'daki kalyoncu kulluğu çavuşuna Galata başağası denilirdi.

Alınan tedbirlere rağmen kabadayılık ve zorbalıklarıyla şehirde korku salan kalyoncular zaman zaman ciddi asayiş sorunlarına yol açabiliyorlardı. Bunların gelişiy-

Kasımpaşa'daki Kalyoncu Kışlası'nı gösteren eski bir kartpostal

İstanbul'da fuhşun artması büyük rahatsızlık uyandıran bir husustur. Bunun önlenmesi yolunda idam dahil çok sert tedbirler alınır. Ayrıca kalyoncu neferlerin ticaretle uğraşmaları diğer bir sorundur. Meselâ Galata ve Tophane'de seyyar kasaplık yapmaları sur içi esnafını olumsuz etkilemekteydi. Şikâyetler artınca bunlara Galata ve Kasımpaşa'da on üç yerde ayak-tan et satma izni verilerek denetim altında tutulmaları amaçlanmıştır. III. Selim döneminde Eğrikapı ve Yedikule salhâne kasaplarının şikâyeti üzerine kalyoncuların koyun ve kuzu satmaları tamamen yasaklanmıştır. Kalyoncuların hamamlarda tellâk olmaları, vergi vermeden tütün ve kahve ticareti yapmaları da bir mesele teşkil ediyordu. Üsküdar'da müstakil bir Kalyoncular Çarşısı oluşmuştur.

İstanbul'da kalyoncuların sayısı ve etkileri arttıkça yeniçerilerle güç mücadelesi başladı. İki grup arasındaki husumet 1772'de şiddetli bir çatışmaya dönüştü. Galata Vak'ası olarak tarihe geçen silâhlı kavga 25 Şubat'ta başladı ve geceli gündüzlü üç gün devam etti. Avrupa yakasındaki bu husumetin aksine Üsküdar'da iki grup zorbalıkta ittifak halindeydi. Üsküdar ve civarının muhafaza, asayiş ve inzibatından sorumlu 59. Yeniçeri Ortası erlerinin aynı zamanda Kalyoncu Ocağı'na kaydolmaları gelenektir. Bunlar sefere memur edilmek istendiklerinde kalyoncu olduklarını söyler, itiraz ederlerdi.

Kalyoncuların kıyafetinde Garp ocaklarından ilham alındı. Başlarına değerli kumaştan makdem veya puşi denilen bir sarık sarar, sırtlarına kar beyazı renkte gömlek giyerlerdi. Onun da üstüne Ceza-yir biçimi fermene adı verilen al çuhadan ve kaytandan işlemeli kolsuz bir yelek (salta) atarlar bellerine de Lahorî kırmızı yün bir şal kuşak sararlardı. Ayrıca mevsimine göre ince veya kalın çuhadan yapılan, uzun kollu, kukuletalı ve bornoz biçiminde bir yağmurlukları vardı. Altlarına yarım şalvar giyerlerdi. Bu sebeple yaz kış baldırları çıplak olurdu. Şalvar yazın beyaz, kışın kırmızı kumaştan kesilirdi. Kalyoncular kuşaklarında tabanca, biri kısa, diğeri uzun iki yatağan taşırlardı. Çavuşlarının bir kulaç kadar uzun bıçaklarıyla kendilerine özgü çifte tabancaları olurdu. Bunların kabzaları gümüş kaplı ve altın yaldızlıydı. Bir dönem İstanbul'da çok moda olan kalyoncu ayakkabılarına kalyoncu veya Galata yemenisi denilirdi. Horoz ibiği kırmızısı sahtiyandan yapılan yemeninin üst kısmı açıktı ve çıplak ayakla giyildiğinden parmak araları görünürdü. Biçkin tabir

edilen kalyoncu neferlerinin bir diğer alâmetleri ise ellerine, kollarına, pazılarına ve baldırlarına yaptırıldıkları dövmelerdir. En çok ayyıldız, kalyon, çapa, balık, kalp ve deniz kızı figürleri tercih edilirdi. Galata yemenisiyle baldırı çıplak pırpırı kalyoncu kıyafeti uzun yıllar İstanbul'un havaimeş-rep ve kabadayılığa özenen gençleri arasında Cezayir kesimi adıyla moda oldu. Bu moda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına kadar sürdü. Kumaşların cinsi sebebiyle kalyoncu kıyafetinin maliyeti oldukça yüksekti. Özellikle sarıklar pahalı Hint ve Acem şallarından yapılıyordu. İşsiz güçsüz gençlerin bile moda uymak için başlarına 300-400 kuruşluk şal sarmaları sosyal bir mesele haline gelmişti. II. Mahmud kalyoncular müstesna başa şal sarılmasını yasakladı.

Kalyonculuk tarihinin en önemli aşamalarından biri, Garp ocakları geleneğinden gelen Kaptanıderyâ Mezemorta Hüseyin Paşa'nın gayretleriyle hazırlanıp onun vefatından sonra uygulanan 1701 tarihli Bahriye Kanunnâmesi'dir. Bu kanunla donanmada kalyon inşası devlet politikası haline geldi. Kaptanpaşa eyaletine bağlı derya beylerinin gemilerinde de kalyoncu istihdamı kararlaştırıldı. Tersanede kalyoncu muamelelerini yürüten kalemeler yeni baştan düzenlendi. Kanunnâmeye muhtelif tarihlerde ilâveler yapıldı. Bu düzenlemelerle kalyonculuk 1770 yılına kadar donanmada altın çağını yaşadı. Fakat 1770'te Ruslar'a karşı Çeşme mağlûbiyeti, neredeyse son elli yıldır savaş yüzü görmeyen bahriyedeki eksiklikleri ortaya çıkardı. Savaşın ardından kaptan-ı deryâ olan Gazi Hasan Paşa başta kalyoncular olmak üzere askerî sınıfların ıslahına çalıştı. Kalyoncu sayısının ilk aşamada 5000'den 8000'e, daha sonra 12.000'e yükseltilmesine ve bunlar için büyük bir kışla inşasına karar verildi. Bununla bekâr odalarındaki denetimsiz kalyoncuların bir nizam altına alınması amaçlanıyordu.

İstanbul'daki modern askerî binaların öncüsü kabul edilen Kalyoncu Kışlası, Gazi Hasan Paşa'nın sahibi olduğu arazi üzerinde biraz da deniz doldurularak inşa edildi (1783). Kışla zaman içinde Cezayirli Gazi Hasan Paşa Kışlası, Kasımpaşa Kışlası, Bahriye Kışlası ve İstanbul Kışlası isimleriyle anıldı. Tersanede erzak ambarları yakınındaki üç katlı, 160 odalı, dikdörtgen planlı, ortası avlulu kâgir kışlanın bütün masrafları da Hasan Paşa tarafından karşılandı. Kışla âzami 8700 nefer kapasiteliydi. Etrafı duvarlarla çevrili binanın avlusunda tek kubbeli bir cami ile bir de

mektep bulunuyordu. Paşa bunlar için de kendi vakfından gelirler tahsis etti. Tarihteki bu ilk bahriye kışlasının inşasıyla kalyonculuk kurumsallaştı ve yeni bir ocak / orta statüsüne yükseldi. Fakat 1783'te Kırım'ın kaybıyla Karadeniz'de Rusya tehdidinin ortaya çıkması, ardından 1798'de Fransa'nın Mısır seferiyle Akdeniz'de den-gelerin değişmesi dikkatleri tekrar donanmanın, dolayısıyla kalyoncuların üzerine çevirdi. III. Selim'in emri ve Kaptanıderyâ Küçük Hüseyin Paşa'nın gayretleriyle kalyonculuk ıslah edilmeye çalışıldı. 1792'de kalyoncu yazımı yapılan mahallerin önde gelenlerinden oluşan bir komisyona raporlar hazırlatıldı. Sistemdeki köklü değişim 1804 tarihli Bahriye Kanunnâmesi ile oldu. Kanunnâme gereği tersanede müstakil bir bahriye hazinesi teşkil edildi ve kalyoncu bedelleriyle bütün giderler buraya bağlandı. Gedikli yeni bir kalyoncu tüfekçiliği sınıfı oluşturuldu. Bunlar için ayrı bir nizamnâme hazırlandı. Tüfekçiler kışlada ikamet edecekler, Levent Çiftliği usulünde tâlim görecektlerdi. Ayrıca kalyonculardan Hüseyin Paşa çıplakları adıyla ün yapan bir merasim kıtası oluşturuldu.

III. Selim reformları 1807 Kabakçı İsyanı'yla sonuçsuz kalınca kalyoncular tekrar disiplinden uzaklaştı. II. Mahmud yeniçeriliğin kaldırılmasına kadar kalyonculuğa dokunmadı. Hatta 1821 Rum İsyanı sürecinde kalyoncu istihdamı arttı. Ayrıca ocağın kaldırılışı sürecinde kalyoncular sultanın yanında yer aldı. Fakat özellikle 1827 Navarin baskınının ardından şartlar değişti. Kalyoncu neferleri katıldıkları bu son büyük deniz savaşında çok ağır kayıplar verdiler. Binlercesi şehid düştü. Navarin'in ardından dünyadaki teknolojik gelişmelere uygun olarak donanma yeni baştan tanzim edilirken gedikli ve tâlimli kalyoncu tüfekçiliğine öncelik verildi. II. Mahmud bahriyedeki en köklü ıslahatını 10 Haziran 1831 tarihli bir kanunla yaptı. Kara ordusuna benzer yapıda Asâkir-i Mansûre-i Bahriyye teşkilâtı oluşturuldu. Ardından bahriye neferi alımında kura sistemine geçildi. Bahriye askerleri dâimî olarak Kalyoncu Kışlası'nda kalacaklardı. Kalyoncu bedelleri de yeni askerî sınıfın masraflarına tahsis edildi. Tam bu esnada Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa isyanı başlayınca tekrar kalyoncu yazımı yapıldı. Fakat bu durum uzun sürmedi ve 1833'te kalyoncu istihdamından kesin biçimde vazgeçilmesine karar verildi. Bundan böyle kazalardan kalyoncu askerî yerine iki tak-sit halinde yıllık 500 kuruş bedel tahsil

edilecekti. Bu arada Galata ve Kasımpaşa'daki kalyoncu karakollarına tâlimli bahriye askerleri yerleştirildi. 1839 Tanzimat sürecinde modern ordu düzenlemelerine hız verildi. 1845'te Kalyoncu Rûznâmçeliği Kalemî lağvedildi ve Asâkir-i Bahriyye Yoklama Odası kuruldu. 1849'da çıkarılan Bahriye Nizamnâmesi'nde kalyonculuğa dair hiçbir ibareye yer verilmedi. Bir döneme damgasını vuran kalyoncular, Barbaros Hayreddin Paşa ile donanmada zirve noktasına ulaşan Akdeniz korsanlığı geleceğinin son temsilcileri oldular. Yaklaşık 150 yıl varlığını sürdüren kalyonculuktan günümüze Kasımpaşa'da Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargâh Binası olarak hizmet veren kışla, Beyoğlu'nda Kalyoncu Kulluğu isimli bir mahalle ve bazı ailelerin soyadları kaldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Lingua Franca, s. 238-241; BA, *D.BŞM. d.*, nr. 5085, s. 1-2; nr. 6257, s. 1-3; BA, *D.BŞM.TRE. d.*, nr. 14775, s. 1-2; nr. 15260, 15275, 15463, 15487, 15585, 15605, s. 2-3; nr. 15641, s. 2-3; nr. 15657, 15665, 15672, s. 2-3; nr. 15687, s. 2-4; BA, *KK.d.*, nr. 5725; BA, *MAD.d.*, nr. 8897, s. 1-177; nr. 5573, 5622, 8885, 8889, s. 1-7; nr. 8891, 16217; BA, *ML.MSF.d.*, nr. 19006; BA, *AE.SABH.I.*, nr. 50/3590, 108/7354, 187/14472, 347/24241; BA, *AE.SSLM.III.*, nr. 44/2532, 126/7663, 264/15249; BA, *C.AS*, nr. 170/7439, 175/7639, nr. 592/24935, 683/ 28683, 1105/48859; BA, *C.BH.*, nr. 2/61, 5/205, 6/252, 11/549, 12/577 ve çeşitli dosyalar; BA, *C.BLD*, nr. 113/5636, 147/7332; BA, *C.DH*, nr. 39/1916, 128/6354; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, İstanbul 1325, I, 9, 15-18, 46-47, 90-91; Mehmed Şükrü, *Bahriyemizin Tarihçesi*, İstanbul 1328, s. 14-33; Abidin Daver, *Gemî*, İstanbul 1932, s. 21-22; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 406-490; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 98-100; a.mlf., *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005, s. 103-169, 278-399; *Bahriye Nizamnâmesi: 1849* (haz. Sabahattin Öksüz), Ankara 1996, s. 1-51; Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001, tür.yer.; Ahmet Uzun, *İstanbul'un İlaşesinde Devletin Rolü: On dalık Ağnam Uygulaması (1783-1857)*, Ankara 2006, s. 133; Yusuf A. Aydın, *Sultan'ın Kalyonları*, İstanbul 2011, s. 17-147, 291-403; Levent Düzcü, *Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizciliği: 1825-1855* (doktora tezi, 2012), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 26-136; Ali Fuat Örenç, "Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii", *Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi* (ed. Gültekin Yıldız), İstanbul 2013, s. 121-137; a.mlf., "1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması", *TD*, sy. 49 (2009), s. 37-84; İlhan Ekinci, "Karadeniz'de Âyanlar ve Denizcilik", *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 37, Çorum 2013, s. 31-49; Kemal Beydilli, "Mühendishâne-i Bahri-i Hümayun", *DİA*, XXXI, 514-516.

ALİ FUAT ÖRENÇ

KAMBOÇYA

Asya'nın güneydoğusunda
Tayland körfezi kıyısında ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. ÜLKEDE İSLÂMIYET

Çin Hindi yarımadasının güneybatısında yer alan Kamboçya batıda ve kuzeybatıda Tayland, doğuda ve güneydoğuda Vietnam, kuzeydoğuda Laos ve güneybatıda Tayland körfeziyle sınırlanır. Kamboçya adı, Sanskritçe'de "altın toprak" veya "barış ve refah ülkesi" anlamındaki Kamboja kelimesinden gelmektedir. Devletin resmî adı Kamboçya Krallığı'dır. Yüzölçümü 181.040 km², nüfusu 2015 tahminlerine göre 15.677.000 olan ülkenin başşehri Phnom Penh (nüfusu 850.000), diğer önemli şehirleri Battambang, Kompong Chnang, Kompong Cham ve Pursat'tır.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Ülkenin merkezinde Tayland sınırı boyunca uzanan Dangrek dağları, güneyden Kakule dağları ve daha güneyde Fil (Elephant) dağları ile sınırlanmış bir düz ova vardır. Ülkenin en yüksek yeri 1813 m. ile Aural dağıdır. Kamboçya'nın en önemli coğrafi unsurları Mekong nehri, Tonle Sap nehri ve gölüdür. Bunlar Kamboçya'da hayat ve ekonominin temel faktörüdür. Ülke, mayıstan kasım ayına kadar yağışlı ve aralık-nisan arası kurak geçen tropikal muson iklimi özelliğine sahiptir. Kamboçya yoğun ormanlarla kaplı dağlık bölgelerinde bitki ve hayvan açısından zengindir. Hurma, hindistan cevizi, yastık pamuğu ve mangonun yanı sıra ovalarda geniş otlaklar bulunur. Etnik bakımdan nüfusun % 90'dan fazlasını Kimerler teşkil eder. Diğer etnik grupları Vietler, Çinliler, Çamlar oluşturur. Nüfusun % 95'i ülkenin resmî dili olan Kimerce (Kmerce) konuşur, sömürge döneminin etkisiyle ülkede ikinci dil Fransızca'dır. Diğer etnik gruplar kendi mahallî dillerine sahiptir. Ülke nüfusunun % 95'i Budist, % 4,5 kadarı müslümandır. Geri kalanını küçük dinî gruplar meydana getirir. Kamboçya ekonomisi geleneksel olarak tarıma dayalıdır. Ekili alanların yaklaşık % 85'i pirinç üretimine ayrılmıştır. Geri kalanın çoğunu kauçuk ağacı oluşturur. Hurma, muz, portakal ağaçları yaygındır. Ülkede bulunan yüksek öğretim kurumları Phnom Penh Üniversitesi, Kamboçya Teknoloji Enstitüsü ve Kraliyet Ziraat Üniversitesi'dir.

II. TARİH

Prehistorik kalıntılara göre Kamboçya'da ilk yerleşimin milâttan önce ikibinli yıllara kadar gittiği söylenebilir. Bölgede kurulduğu bilinen ilk devlet milâttan sonra III-VI. yüzyıllarda Hint nüfuzu altındaki Funan Devleti'dir. Funan, VI. yüzyılda komşu Çinla Devleti'nin saldırıları sonucu yıkıldı. Kamboçya tarihinin altın çağlarını, IX-XV. yüzyıllar arasında Kamboçya dahil bütün bölgede hâkimiyet kuran Kimer (Angkor) İmparatorluğu döneminde yaşadı. Kimer İmparatorluğu'nun günümüzde Kamboçya sınırları içinde olan başşehri Angkor'da özellikle XII ve XIII. yüzyıllarda önemli bir medeniyet kuruldu.

Kimer İmparatorluğu'nun komşu devletler tarafından 1432'de ortadan kaldırılmasıyla birlikte Kamboçya istikrarsız bir döneme girdi. 1863'te Fransız sömürgesi haline geldi, II. Dünya Savaşı sırasında Japonya tarafından işgal edildi. Bu esnada 1942'deki Keşiş İsyanı ülkede milliyetçilik akımını körükledi. 9 Kasım 1953'te bağımsızlığını kazanan Kamboçya yönetiminde bulunan Norodom Sihanouk kral olarak devleti idare etmeyi sürdürdü. 1970'te General Lon Nol'un yaptığı bir darbe ile Sihanouk'un iktidardan düşürülmesi ve Kimer Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Kamboçya'da bir iç savaş yaşandı (1970-1975). Komünist Kızıl Kimerler bu dönemde Lon Nol rejimine karşı mücadeleye başladı. 17 Nisan 1975'te başşehir Phnom Penh'in Kızıl Kimerler'in eline geçmesiyle Kamboçya komünist rejime tâbi oldu. 1979 yılına kadar ülke Kızıl Kimerler tarafından yönetildi. Bu süreçte Pol Pot liderliğindeki Kızıl Kimerler ideolojileri doğrultusunda köylü sınıfından olmayan bütün aydınları, bilim adamlarını ve sanatçıları ağır şartlar altında pirinç tarlalarında çalıştırdı. Karşı gelenler ya hapse atıldı ya da öldürüldü. Kızıl Kimer yönetiminde ülkede 2 milyondan fazla insan öldürüldü. Komünist yönetim 25 Aralık 1978'de Vietnam'ın Kamboçya'yı işgaliyle son buldu. Ocak 1979'da Kamboçya Halk Cumhuriyeti adıyla Vietnam güdümünde yeni bir hükümet kuruldu. Ülkede Vietnam işgali yaklaşık on yıl devam etti. Dağlık bölgelere çekilen Kızıl Kimerler yönetime karşı mücadelelerini sürdürdüler. 1989'da Vietnam'ın ülkeden çekilmesinin ardından Birleşmiş Milletler gözetimine geçen ülkede iki yıl boyunca iç savaş devam etti. 1991 Paris Barış Antlaşması ile Birleşmiş Milletler Geçici Kamboçya Yönetimi ülkenin idaresini üstlendi. 1993'te Birleşmiş Milletler gözetiminde kurulan